

SÁFRÁNY TÍMEA

*A debreceni 12. felmérési felügyelőség tisztviselői, 1895–1918**

A debreceni felmérési felügyelőség (1895–1918) névtárának prozopográfiai adatgyűjtése kapcsolódott a korábban már közreadott pécsi és trencsényi felügyelőségek személyzettörténeti kutatásához.¹ Az elkészült prozopográfiai és az ezzel párhuzamosan zajlott kutatások lehetővé teszik, hogy a tényszerű adatok felhasználásával különböző vizsgálatokat végezzünk, és további következtetéseket vonjunk le a kataszteri személyzet életúttörténetére vonatkozóan.

Az idén záruló „Négyzetkataszter” projekt egyik célkitűzése, hogy létrehozza a kataszteri felmérésben 1850 és 1918 között tevékenykedő személyek adatbázisát, amelyben a karrierre vonatkozó információk és források megjelölése mellett a magánéleti adatok gyűjtése is teret kapott.² A debreceni tisztviselők kutatása során a születésre, a halálzásra és a szakmai pályafutásra vonatkozó információk mellett a házasságkötéseket is feljegyeztem, amelyek majd bekerülnek az említett adatbázisba. Több esetben csak a személyi állományról készült törzslapokból derült fény arra, hogy egy tisztviselő hol született, mikor házasodott, ki volt a felesége, vagy milyen felekezethez tartozott. Mivel a mérnökök egy része nem a mai Magyarország területén született, az egyházi és az állami anyakönyvek teljes körű kutatása nehézségbe ütközik, ezért volt a törzslap a kutatás kiváló alapja. A meglévő anyakönyvekben található, a lakhelyre, házassági tanúkra vonatkozó adatok újabb érdekességekkel szol-

gálhatnak. Abban a periódusban – az 1830-as évektől a század második feléig –, amelyben a mérnökök születtek, majd amelyekben házasodtak – a 19. század második felétől a 20. század első feléig –, eltérő módon vezették az egyházi, majd állami anyakönyveket. A 19. század első felében nem jegyezték fel, hogy hol lakott a menyasszony vagy a vőlegény, ez később általános lett. Ugyanígy eltérő, hogy feljegyezték-e az apa foglalkozását vagy társadalmi helyzetét. Így a debreceni mérnökök vizsgálatakor nem lehet egységes alapokra építeni, és bár néhány esetben tudható, hogy az apa is mérnök volt, esetleg nemesi családból származott, pontos számadatokkal nem tudunk szolgálni.

Tanulmányomban a tisztviselők születési, házassági adatait, vallását, iskolázottságát, nyelvtudását, karrierjét és családi helyzetét vizsgálom. Alapvető forrásként a törzslapokat használom, viszont ezek nem maradtak ránk teljes számban, ezért a következtetéseket csak a meglévő adatlapok és a kiegészítő kutatások alapján lehet levonni, ami így közel sem teljes. A tanulmányokra és a nyelvtudásra vonatkozó ismeretek kizárólag a törzslapokból nyerhetők, míg a vallásra, házasságra vonatkozó adatoknál az anyakönyvi kutatás is eredménnyel járt, ezért több mérnök utóbbi adatai vizsgálhatók. A tanulmány célja az is, hogy a már meglévő és a *Catastrumban* közölt prozopográfiai adatsorokat felhasználva árnyaltabb képet adjon a debreceni, pécsi

* A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

1 KISS MÁRTON: A kataszter mint a gavallérélet harmadik stációja. A pécsi kataszteri felmérés személyzeti adattára (1884–1918). *Catastrum*, 8. (2021) 3:21–34. (= KISS, 2021); REISZ T. CSABA: Külföldi mérnökök a magyarországi kataszteri felmérésekénél. *Archivarium historicorumque magistra. Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára*. Szerk.: KÁDÁR ZSÓFIA – LAKATOS BÁLINT – ZARNÓCZKI ÁRON. Bp., 2013. 189–215.; UÓ: A kataszteri felmérés Trencsén megyében. *Catastrum*, 5. (2018) 3:49–64. (= REISZ, 2018); SÁFRÁNY TÍMEA: A debreceni 12. felmérési felügyelőség személyzete 1895 és 1918 között. *Catastrum*, 10. (2023) 3:25–40. (= SÁFRÁNY, 2023).

2 REISZ T. CSABA – TÖRÖK ENIKŐ: A magyarországi kataszteri felmérés tisztviselői kara. Prozopográfiai adatbázis, 1850–1918. *Catastrum*, 9. (2022) 3:54–64.

és trencsényi kataszteri személyzet életéről. A kutatás során a pécsi és trencsényi, törzslappal rendelkező hivatalviselők adatlapját átnézve kigyűjtöttem a nyelvtudásra vonatkozó információkat, amelyek mellett a születési és iskolázottsági adatokat is felhasználtam. A vallási hovatartozást és a házasságkötéseket csak a debreceniek esetében vizsgálok. Elsőként a születést, a származást, a felekezetet, az iskolázottságot és a nyelvtudást, valamint a karriert elemzem, ezt követően a családi helyzetre és kapcsolatokra helyezem a hangsúlyt. Végül kitekintést nyújtok néhány mérnök szakmai pályafutásán túli életútjáról.

Származás

A debreceni felügyelőség személyi állománya mintegy 56%-ának maradt fenn szolgálati adatlapja, a 109 hivatalviselőből 61 személynek. A pécsi százalékos adat hasonló (57%), 63-ból 36 személy, míg Trencsényben 41-ből 15 személy (37%) törzslapja van meg.

Az ezekből kinyerhető adatok a születésre vonatkozóan anyakönyvi kutatással bővíthetők. Debrecen esetében 88, Pécssett 48, míg Trencsényben 30 fő születési adatát ismerjük. Kérdés, hogy kijelenthető-e az, hogy egy adott területen szolgáló mérnökök onnan származtak-e, törekedtek, törekedhettek-e erre valamilyen szinten a személyzeti beosztások során. Ha feltételezzük, hogy valaki a születési helyén vagy annak közvetlen környezetében nőtt fel, akkor kétségtelenül nagyobb helyismerettel rendelkezett, mint az ország másik területéről iderendelt kollégája. Azzal is számolni kell, hogy ha valakinek az apja is mérnök volt, akkor lehet, hogy a gyermek- és kora ifjúkorát számtalan településen élte le.

A debreceni felügyelőség illetékességi körébe az akkori Hajdú, Bihar, Szabolcs és Szatmár vármegyék felmérése tartozott, a pécsihez Baranyán kívül Tolna vármegye, valamint Fiume szabad királyi város. A trencsényiek az adott

vármegyei törvényhatóság területét mérték fel. A vizsgált mérnökök születési ideje igen nagy időszakot ölel fel, ezért a legkézenfekvőbbnek az tűnt, hogy a születésük kori vármegyét, kerületet rögzítem. Ennek megállapításához elsősorban az 1873., 1877., 1882., 1892. évi helységnévtárakat használtam, lehetőleg azt, amelyik a legközelebb esett a születés időpontjához.³ A vizsgálatból kihagytam azokat a személyeket, akik nem a történelmi Magyarország területén születtek. Debrecen esetében 4, Pécssett 9, Trencsényben 1 fő maradt ki, így 84, 39 és 29 főt vizsgáltam tovább. Arányaiban nem mutatkozik nagy eltérés abban, hogy az egyes felügyelőségek munkatársainak hány százalékát tudom elemezni (a cívisváros esetében 77, Pécs 62, Trencsén 71%). Az ismert adatok alapján kijelenthetjük, hogy Debrecenben 38, Pécssett 17, Trencsényben 19 különböző vármegyéből vagy kerületből származtak a mérnökök. Hozzá kell tenni, hogy a nagy időintervallum miatt ezen időszak alatt több törvényhatóság nevet és ezzel területet is változtatott, így például Pest-Pilis-Soltból Pest-Pilis-Solt-Kiskun lett, a Hajdú kerület megszűnésével az betagozódott Hajdú vármegyébe, ezeket minden esetben azon a néven jegyeztem fel, ahogyan az illető születésekor nevezték, ez részben magyarázza a cívisvárosi nagyobb számadatot is.

Az, hogy az egyes hivatalnak mekkora az illetékességi köre, nagyban befolyásolja a vizsgálat eredményét, de nem feltétlenül jelenti azt, hogy ebben az esetben a legnagyobb az ún. helyi származású, tehát az illetékességi területen születettek aránya, mint ahogyan azt a kapott eredmények mutatják. Pécssett 39-ből 15 (38%), Debrecenben 84-ből 31 (37%), Trencsényben 29-ből 1 (3,4%) a helyiek száma. Debrecen esetében a Hajdú kerületben született Karap Gézát is ebbe a csoportba soroltam. Trencsény esetében látható, hogy a közeli vármegyékből, így Nyitrából (2), Barsból (1), Zólyomból (1) és Pozsonyból (3) származottak is dolgoztak a hivatalban.

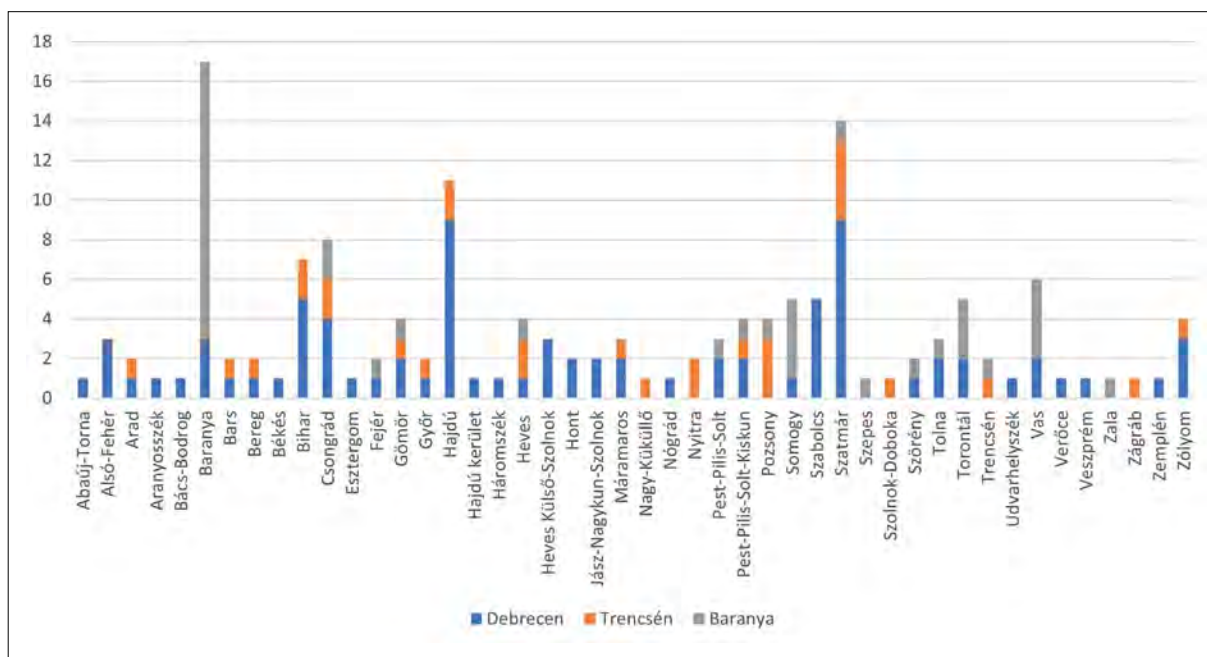
³ A Központi Statisztikai Hivatal oldalán betűrendes keresővel használhatóak ezek a helységnévtárak. <https://www.kshkonyvtar.hu/article/56/959/helysegnevtarak> (elérés ideje: 2023. okt. 28.)

Hajdú vármegyét (11) vizsgálva nagy arányú a debreceniek (9) száma, mellettük Hajdú-böszörmény emelkedik ki három fővel, köztük egy testvérpárral, Karap Bélával és Gézával, de a szatmáriak (9) is magas számban képviselték magukat, Bihar és Szabolcs vármegye 5-5 esetben volt szülőhelye a leendő mérnöknek. Az összehasonlítás alapján elmondható, hogy a debreceni felügyelőség összességében nagyobb arányú helyi származású munkatársat tudott magáénak. Alapvetően a debreceni és pécsi intézményre jellemző, hogy alkalmazottai nagyobb része az általuk felmért területről származott, amely egészen biztosan megkönnyítette számukra a munkát. Az egyes időszakokban eltérő arányban lehettek a helyi származásúak, nem készítettem évekre lebontott kimutatásokat.

A debreceni felügyelőség dolgozóinak fellekezeti hovatartozását 84 személy esetében ismerjük. Magas a római katolikusok aránya (50 fő, 60%), a felénél kicsit több a refor-

mátusok száma (26 fő, 31%). Emellett három görögkatolikus, kettő unitárius és egy-egy ortodox, evangélikus és izraelita vallású volt.

A Debrecenben szolgáló mérnökök közül többen nemesi származásúak voltak, talán a legismertebb család Péchy Tiboré (péchuifalusi), emellett Bodnár Gyula (legényei), Majzik Miklós (tarcsai), Raics Ferenc (nagygyeeri), Rozgonyi Dezső (rozgonyi), Siposs Rezső (vaskapui), Székely Ferenc (ótordai), Thanhoffer Lajos (völcsői) és Zarubay István (szentmártoni) használtak valamilyen előnevet, ami nemesi származásra utal.⁴ Többeknek már az apjuk is mérnök volt, így Abaffy Károly és fia, Jenő, annak fia, Győző, Sám Henrik és nevelt fia – akinek a vérszerinti apja is geometraként dolgozott –, Babos Károly, de Matejovszky Szaniszló és Penkala Ferenc apja is mérnök volt. Karap Béla és Géza testvérek voltak.⁵ Elsődleges források hiányában nem tudjuk, hogy mennyire volt tudatos választás a fiúk részéről, hogy követték apjuk hivatását.

■ Az egyes felügyelőségen dolgozók születési helyük szerinti vármegyei megoszlása

4 Bodnár: KEMPELEN BÉLA: *Magyar nemes családok*. II. Bp., 1911. 262.; Majzik: *Uo.* VII. Bp., 1913. 38–40.; Rozgonyi: *Uo.* IX. Bp., 1915. 162–163.; Székely: *Uo.* X. Bp., 1931. 100.

5 Az alábbi mérnökök keresztelési és házassági anyakönyvi bejegyzései a Family Search ingyenes regisztrációt igénylő oldalán megtekinthetők (elérés ideje: 2023. szept. 24.), vö. ehhez a 22. lábjegyzetben mondottakat is. Babos Károly: 3:1:939J-IMD1-4; Matejovszky Szaniszló: 3:1:9Q97-YSJH-FDD; Penkala Ferenc: 3:1:3Q9M-CSL5-8LSQ; SÁFRÁNY, 2023. 27.

Iskolázottság, nyelvtudás

A kataszteri felmérésben részt vevő dolgozók szakképzettségéről Kiss Márton a *Catastrum*-ban alapos összefoglalót írt, ennek alapján röviden ismertetem a végzettségre vonatkozó rendelkezéseket.⁶

A mérnökök állami tisztviselők voltak, így a köztisztviselők minősítéséről szóló 1883. évi I. törvénycikk alapján magyar állampolgársággal kellett rendelkezniük, és jogi értelemben önálló személynek kellett lenniük. A törvény szabályozta a munkakörök betöltéséhez szükséges végzettséget, de megengedte, hogy rendelettel szabályozhatók azok a területek, amelyekre konkrét utasítással nem szolgált. A műszaki szakra vonatkozó előírások szerepeltek a törvényben, műegyetemi végzettség volt szükséges ehhez a kataszteri mérnöki munkakörhöz. Kiss megállapítása szerint egyetemi végzettséggel vagy érettségivel küzdhetett fel magát egy-egy személy a hivatali ranglétra felsőbb fokára.

A törvény általánosságban rendelkezett arról, hogy főgimnáziumi, főreáltanodai tanulmányok befejezése és érettségi vizsga vagy kereskedelmi iskola és katonai tanfolyam elvégzése jogosít hivatalvállalásra. A vizsgálat során az érettségik letételének helye között nem teszek különbséget, és az elkezdett, de be nem fejezett középfokú tanulmányok során sem különböztetem meg az iskolákat reál, kereskedelmi vagy gimnáziumi szinten. Ezeket az iskolatípusokat a korszakban rendeletekben egyenrangúsították.

A 20. század elejétől mérnöki szakvizsga letételét tették lehetővé azok számára, akik kellő gyakorlattal rendelkeztek. Az alsóbb szintekre tehát középfokú végzettséggel be lehetett kerülni, ugyanakkor egyetemi végzettséggel rendelkezőknek csak a ténylegesen végzett és oklevelet kapott hallgatókat minősítették.

Az egyetemi végzettség nem járt együtt magasabb fizetéssel, tehát egyáltalán nem volt motiváló a dolgozók számára. A kataszteri személyzet 95%-a csak középfokú végzettséggel bírt, és csak öt százalékának volt megfelelő egyetemi vagy főiskolai végzettsége. Ezeket a számadatokat igyekszem árnyalni a debreceni, pécsi és trencsényi vizsgálatok eredményével.

Az iskolázottság mellett a törzlappal rendelkezők esetében a nyelvtudás felmérése is elvégezhető. Az adatlapon a szóbeli és írásbeli nyelvtudás mellett annak minőségére is rákérdeztek, én ezeket a különbségtételeket nem alkalmazom, pusztán arra hagyatkozom, hogy az illető hány nyelven tudott valamilyen formában és minőségben beszélni.

A Debrecenben dolgozók közül 61 törzlappal rendelkező személy közül mindenki tudott magyarul, egyedül Kulcsár-Mecséry Emil esetében jegyezték meg, hogy a fő nyelve a német.⁷ A korszakban – evidens módon – a magyar mellett a német volt a legtöbb személy által beszélt nyelv, a cívisvárosiak közül 41 fő, azaz az adatlappal rendelkezők 67%-a tudott ezen a nyelven. Emellett kiemelkedik még a román („oláh”), amelyen 12 fő, azaz 20%, valamint a szlovák („tót”), amelyen három fő, 5% beszélt. A többi előforduló nyelv a francia (2), rutén (2), latin (1), görög (1), holland (1), angol (1), lengyel (1) és horvát (1) volt. A nyelvtudásban szerepet játszott a származás is, Penkala Ferenc Lengyelországban született, tudott a magyaron kívül lengyelül, németül, oláhul, tótul, így a legtöbb nyelvet beszélő mérnökök között találjuk.⁸ Hozzá hasonlóan Sidjanin János származása miatt tudott horvátul, de magyarul és németül is értett.⁹ Öt nyelven beszélt még Barbul János, aki magyarul, oláhul, németül, latinul és görögül is tudott.¹⁰ Latin tudásában közrejátszott az is, hogy a pozsonyi jogakadémián tanult. Péchy Tibor anyanyelve mellett németül, franciául, angolul és hollan-

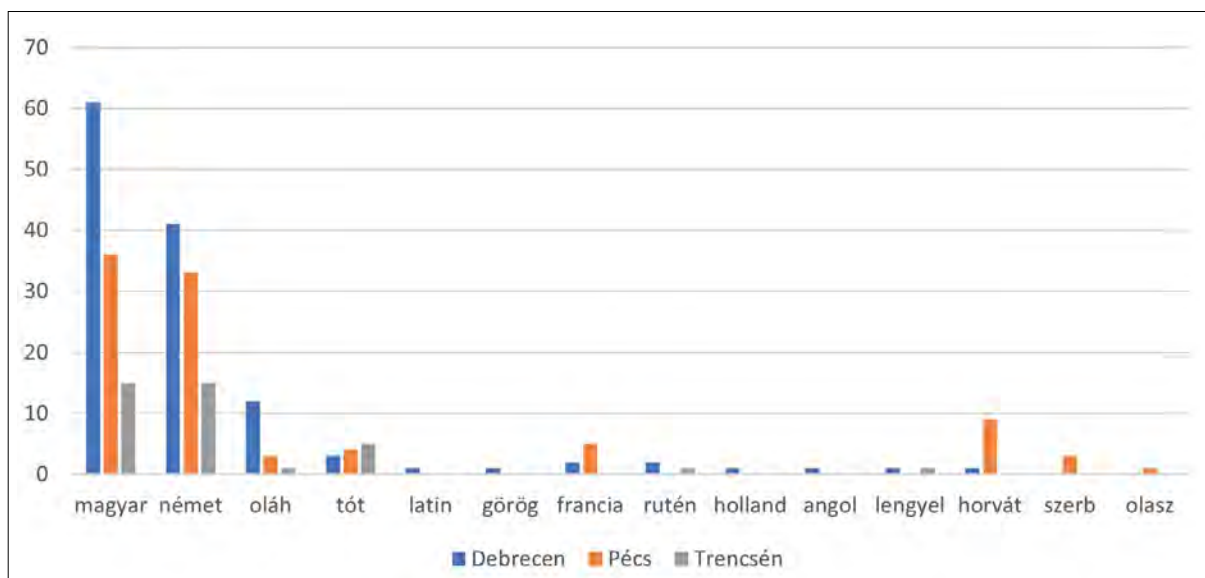
6 KISS MÁRTON: A kataszteri személyzet képzettsége a 19–20. században. *Catastrum*, 9. (2022) 3:39–46.

7 Magyar Nemzeti Levéltár (= MNL) Országos Levéltára (= OL), S 92 Az Országos Földmérési Intézet vegyes iratai (= S 92). No. 24. Országos kataszteri felmérés – alkalmazottak törzslapjai (= No. 24.) 550.

8 MNL OL, S 92. No. 25/6. 85.

9 MNL OL, S 92. No. 25/7. 138.

10 MNL OL, S 92. No. 25/1. 192.

■ Az adott nyelvet beszélő tisztviselők száma a debreceni (1895–1918), a pécsi (1895–1918) és a trencsényi (1913–1918) felmérési felügyelőségen a törzslapok alapján

dul is beszélt, esetében életpályája és nemesi származása magyarázza a többnyelvűséget.¹¹ 17-en csak magyarul beszéltek.

A pécsiek esetében 36 törzslap maradt fenn, mindannyian tudtak magyarul, és a debrecenihez képest jóval magasabb a száma azoknak, akik németül (33 fő, 92%) beszéltek, horvátul kilencen (25%) tudtak. A többi előforduló nyelv a francia (5), tót (4), oláh (3), szerb (3), olasz (1) volt.¹² A cívisvárosiakhoz képest többen voltak olyanok, akiknek a legjobban beszélt nyelve nem a magyar volt, Kulcsár-Mecséry e helyen is szolgált, mellette még ketten, Gerzabek Vilmos és Norvinski Severin jobban beszélt németül, mint magyarul.¹³ Gerzabek Csehországban, míg Norvinski Ausztriában született, ez közrejátszott a nyelvtudásuk alakulásában is. A horvát területen született Trnic István anyanyelve a szerb volt, emellett tudott horvátul, németül és magyarul is.¹⁴ A pécsiek kö-

zül Szabó Imre emelkedik ki, aki hat nyelven beszélt, anyanyelve mellett németül, horvátul, szerbül, olaszul és franciául is tudott.¹⁵ Pechán János öt nyelven tudott kommunikálni, magyarul, németül, horvátul, szerbül és franciául.¹⁶ Mindössze ketten (6%) voltak olyanok, akik csak magyarul beszéltek, szemben a debreceni 17-tel (28%). Ez a származással és a lakhellyel magyarázható.

A trencsényiek esetében 15 törzslap nyújt információt számunkra.¹⁷ Mindannyian beszéltek magyarul és németül is, ezzel teljesen eltérnek főképpen a debreceni mérnököktől, de némiképp a pécsiektől is. Nem véletlenül magas azoknak az aránya, akik tótul (5) is beszélnek, ez 33%. Emellett csak oláhul, lengyelül és ruténül egy-egy személy tudott. A másik két felügyelőség dolgozóival ellentétben itt jóval kevesebb a beszélt nyelvek száma, de mindenki legalább kétnyelvű, bár adatszükében volt a vizsgálat.

11 MNL OL, S 92. No. 25/6. 129.

12 MNL OL, S 92. No. 24. 550.; No. 25/2. 68., 85., 221., 356.; No. 25/3. 1., 79., 287., 316.; No. 25/4. 350., 464.; No. 25/5. 33., 212., 542.; No. 25/6. 67., 93., 136., 161., 504.; No. 25/7. 71., 145., 249., 316.; No. 25/8. 35., 40., 100., 206., 213., 232., 234., 352., 363., 393.; No. 25/9. 241.

13 MNL OL, S 92. No. 25/3. 79.; No. 25/5. 542.

14 MNL OL, S 92. No. 25/8. 100.

15 MNL OL, S 92. No. 25/9. 241.

16 MNL OL, S 92. No. 25/6. 93. Vö.: Bósz ATTILA: Pechán János, a zeneszerző mérnök. *Catastrum*, 10. (2023) 2:13–20.

17 MNL OL, S 92. No. 25/3. 179., 322.; No. 25/4. 346., 387., 582.; No. 25/7. 85., 498.; No. 25/8. 18., 153., 209., 213.; No. 25/9. 66., 197., 314.; No. 26/1. 548.

A nyelvtudáshoz hasonlóan az iskolázottságban is a trencséniek a kiemelkedőek, ugyanis 15-ből 14-en (93%) tettek érettségi vizsgát, egy fő vizsga nélkül végezte a középfokú tanulmányait (a magas arány oka a képzettségi szint általános növekedésében kereshető, ez a felügyelőség ugyanis csak a korszak végén működött). Heten tanultak valamennyi ideig egyetemen (53%), ők műegyetemi, jogi, teológiai és selmebányai bányászati egyetemi hallgatók voltak. Őket követik a debreceni felügyelőség dolgozói, akik közül 51-en (84%) érettségiztek, de hatan (10%) nem tettek érettségit. 11-en (18%) tanultak felsőfokú intézményben, műegyetemi, jogi és selmebányai bányászati hallgatóként. Négyen (7%) pedig hadapródi vagy katonai akadémiai végzettséggel bírtak. Karrierjük során 17-en (28%) tettek le földmérői vagy kataszteri mérnöki szakvizsgát. A pécsiek közül 23-an érettségiztek (64%), tízen (28%) viszont nem tették le az érettségit. Hatán (17%) végeztek egyetemi tanulmányokat a királyi József Műegyetemen, illetve a jogon. Hárman (8%) hadapródiskolában tanultak. Kiss Márton szakirodalmi adatai szerint 95%-nak volt érettségije, ezt az arányt egyik felügyelőségen sem tudtam kimutatni a rendelkezésre álló források alapján, bár a trencséniek igen közel járt ahhoz. Egyik felügyelőségen sem szerzett senki sem egyetemi végzettséget, ugyanakkor jóval több mint 5% volt azoknak az aránya, akik hosszabb-rövidebb ideig egyetemi tanulmányokat folytattak.

Vizsgálódó, hogy a végzettség mennyiben befolyásolta a karrierút kimenetelét. Az eddigiek alapján feltételezhető, hogy a megkezdett egyetemi tanulmányok nem feltétlenül jelentettek előnyt a hivatali előmenetelben az érettségivel szemben. A debreceni felügyelőségen a 11 egykori egyetemi hallgatóból egy műszaki főtanácsos, egy műszaki tanácsos, hat főmérnök (köztük a két említett tanácsos), két mérnök, két mérnöksegéd és egy felmérési díjnok akad. Ezzel szemben a Debrecenben dolgozók között összesen 15 főtanácsos volt, és négyen miniszteri tanácsosi címet is kaptak. Pécsen

egy felügyelőségvezető, aki egyben főmérnök és műszaki főtanácsos is, egy felmérési felügyelő, aki szintén műszaki főtanácsos, három főmérnök, akik közül egy műszaki főtanácsos, egy csak tanácsos, végül egy mérnök is található a felsőfokú tanulmányokat megkezdők között. Pécsen tehát három műszaki főtanácsos került ki a felsőfokú tanulmányokat végzők közül, heten csak középfokú végzettséggel rendelkeztek. Trencsénben, ahol a legmagasabb volt az egyetemi hallgatók aránya, csak egy főmérnök, kettő mérnök és három mérnöksegéd volt, holott öt műszaki főtanácsos dolgozott egykor Trencsénben, és egy személy miniszteri tanácsosi címet is kapott. A felsorolt számadatokból egyértelműen kitűnik, hogy egyik felügyelőségen dolgozó vezető sem volt egyetemi hallgató, Endrődi József, aki egykor Pécsen dolgozott, 1913-tól a 16. felügyelőséget vezette.¹⁸ Ugyan

■ Wonek Alajos arcképe, 1897 (Déri Múzeum, Gondy-Egey 26/2/792.)

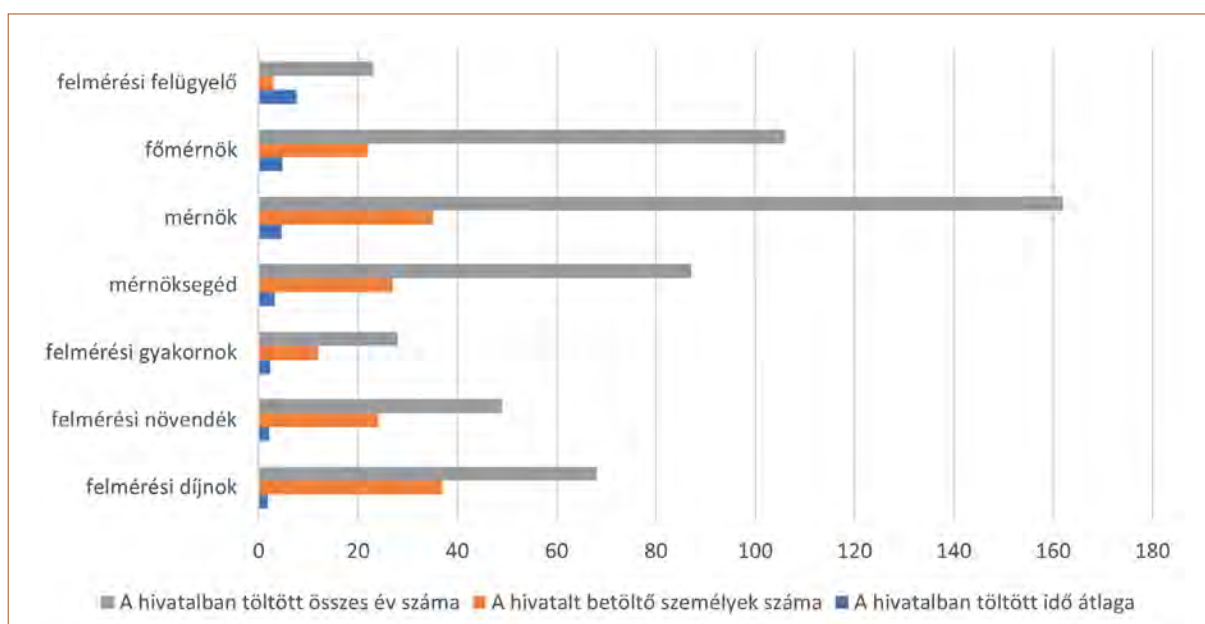
akadnak eltérések a három felügyelőség egyetemi hallgatóinak későbbi hivatali pályája között, azonban úgy tűnik, hogy a felsőfokú tanulmány végzése nem jelent kimondottan előnyt, az egyéni kvalitások, a szorgalom és az élet-helyzet sokkal meghatározóbb lehet a kataszteri felmérésben dolgozók hivatali karrierjében.

A debreceni felügyelőség tisztviselői

A debreceni kataszteri felmérés szervezetében 1895 és 1918 között 109-en dolgoztak. Ez idő alatt hárman vezették a felügyelőséget, Wonek Alajos (1895–1898), Székely Ferenc (1898–1913) és Majzik Miklós (1913–1918). Korábbi tanulmányomban összegeztem, hogy hány személy volt egy adott évben a hivatalban, most arra kerestem a választ, hogy az alkalmazottak egy adott pozícióban mennyi ideig szolgáltak, és hányan töltötték be azt. Ezek ismeretében átlagot tudunk számolni az egyes hivatali lépcsőfokon töltött szolgálati időkre. Minden személynél rögzítettem, ki hány évig dolgozott Debrecenben, és hogy ebben az időszakban milyen munkakörben alkalmazták. Ennek alapján megállapítottam, hogy egy ember átlagosan öt évet élt a cívisvárosban, viszont eltérések adódnak abból, hogy egy pozíciót mennyi ideig töltenek be, és hányan fordulnak meg

abban a munkakörben. 59 fő egyáltalán nem lépett elő a hivatali ranglétrán a 12. felügyelőségen töltött szolgálati ideje alatt. A tisztviselők másik fele viszont elért magasabb pozíciókat is. Felmérési díjnokként 1,8, felmérési növendékként 2,04, felmérési gyakornokként 2,3, mérnökségdként 3,2, mérnökként 4,6, főmérnökként 4,8 évet töltöttek el átlagosan az emberek ezekben a tisztségekben. A három felmérési felügyelő és felügyelőségvezető 7,6 évig állt a hivatal élén. A mérnökségtől a felmérési felügyelőig nő a tisztségben töltött idő. Az alsóbb szinteken kevesebb időt töltenek, ebben az esetben azért is cserélődhetnek jobban, hogy több gyakorlatot szerezzenek az egyes állomáshelyeken. A grafikonon követhető, hogy a magasabb beosztástól az alacsonyabbig folyamatosan csökken a hivatalban töltött idő átlaga.

Az is megállapítható, hogy mi volt a leg-rövidebb és leghosszabb időtartam, ameddig egy személy valamelyik munkakörben dolgozott. Eszerint felmérési díjnokként és növendékként 1–4 év, felmérési gyakornokként 1–5 év, mérnökségdként 1–6, mérnökként 1–11, főmérnökként 1–14, felmérési felügyelőként és felügyelőségvezetőként 3–15 év adatott a debreceni felügyelőségen. A mérnökségdi pozícióban van egy kiugró 21 éves időtartam,

■ A debreceni felügyelőség személyzetének munkaköri megoszlása 1895 és 1918 között

Höffer Józsefé, aki mérnökségként irodakezelői munkakört töltött be.¹⁹ Megvizsgáltam azt is, hogy átlagosan hány évesen kerülnek egy munkakörbe az alkalmazottak, felmérési díjnokként 22 (17–32 év közöttiek), felmérési növendékként 23 (19–33 év közöttiek), felmérési gyakornokként 25 (21–33 évesek), mérnökségként 26 (21–48 évesek), mérnökként 32 (27–43 évesek), főmérnökként 43 (36–55 évesek) évesen. A minimum-maximum életkor attól is függ, hogy ki hány évesen kezdte meg a kataszterben a karrierjét, valamint hogy mennyi időt töltött el egy-egy hivatalban, mennyire volt tehetséges.

A folyamatos áthelyezések mellett érdemes megnézni, hányan vannak azok, akik bár nem debreceni származásúak, mégis itt élték le az életük utolsó éveit. A 19 fő között voltak olyanok, akik halálukig – mint például Brandenburg Gyula, Eggmann Ferenc és Ertl Pál – vagy nyugdíjazásukig – mint Székely Ferenc – a felügyelőségen dolgoztak, illetve máshol dolgoztak ugyan, de később visszatértek – mint Kesztnér Ernő és Péchy Tibor –, és itt éltek nyugalmazott tisztviselőként. Kilencen születtek a cívisvárosban, közülük egyetlen személy van, Tóth Sándor, aki a teljes hivatali pályáját Debrecenben töltötte, végül műszaki főtanácsosként mehetett nyugdíjba. Az esetek többségében nem feltétlenül a szülővárosából indult valakinek a kataszterben töltött pályafutása, de olyan is előfordult, például Czabán Jenő esetében. A kilenc főből négyen a cívisvárosban haltak meg, közülük hárman – Kardos András, Tibai István és a már említett Tóth Sándor – a hivatalukat is itt fejezték be. Flamm Ernő halotti anyakönyvi bejegyzése Debrecenben készült, de feleségével együtt eltűntként rögzítették a halálát, őket zsidó származásuk miatt 1944-ben feltehetőleg elhurcolták. Vajon a debreceni letelepedés vagy munkavállalás egyet jelentett-e azzal, hogy innen választották a házastársukat is?

A debreceni felügyelőség dolgozóinak házasságkötései

A cívisváros felügyelőségében dolgozók közül 73 személy esetben tudjuk, hogy volt házastársa, 36 főnél nincs erre vonatkozóan információnk. Jelen tanulmányban nem vállalkozom arra, hogy a házasságkötési szokásokról teljes képet adjak, ahhoz még több kutatás szükséges, nemcsak a hiányzó családi állapotok tisztázása, de a házasulandó felek társadalmi állása, származása is fontos tényező egy ilyen vizsgálat során. Érdeemes volna a jövőben arra is kísérletet tenni, hogy megállapíthassuk, vajon a mérnökök mennyire házasodtak egymás családjából, akár generációkon keresztül is, mennyiben jellemző ez ebben a szakmában, mennyiben alkottak ilyen értelemben „zárt” csoportot.²⁰

A házasságkötések egy részének adata a törzslapokból származik, ahol nem minden esetben rögzítették az egybekelés helyét, ez a kutatás szempontjából problematikus. Másik része anyakönyvi kutatás a Family Search oldalán, illetve az Országos Széchényi Könyvtár Gyászjelentés-gyűjteményének partecéduláiban is van az özvegyekre utalás.²¹ Ha csak a gyászjelentésből vagy más nem teljes információt nyújtó forrásból tudható, hogy volt az elhunytnek felesége, ám nem találjuk a házasságkötési bejegyzést, akkor a hiányos adatok miatt nem tudom bevonni őket a vizsgálatba, mivel nem teljesek az adatok. A 73 személyből tíz fő esetében hiányosak az ismereteim. A vizsgálat során a fennmaradó 63 személynél elsőként azt néztem meg, hogy mikor házasodtak. Ha az időpont már vagy még nem esett a kataszternél töltött időszakba, akkor őket (összesen 7 főt) kiemeltem a vizsgált csoportból, így összességében 56 fő házasságkötését elemeztem. Kiszámoltam, hány év volt a vőlegények átlagéletkora az első házasságkötés során, ebben az esetben az 56

20 RAUM FRIGYES: Magyar földmérő dinasztiák. *Földmérő*, 31. (1985) 3–4:21–23.

21 Family Search: <https://www.familysearch.org/hu/>. Az OSZK Pannon Digitális Egyesített Archívum Gyászjelentés-gyűjteménye: <https://dspace.oszk.hu/>.

fő további két személlyel csökkent, mivel esetükben csak a második esküvőt találtam meg. Eszerint kerekítve az újdonsült férjek átlagéletkora 31 év volt. A kutatás jelenlegi állása szerint 10 férfi kétszer házasodott, köztük volt elvált és özvegy is, egy pedig háromszor. A második és harmadik házasságkötéseket is bevontam abba, hogy megállapíthassuk, vajon a vőlegény az egybekelés időpontjában milyen hivatalt töltött be a kataszternél. Már az átlagéletkor viszonylag magas értéke is jelezheti, hogy elhanyagolható azon személyek száma, akik felmérési növendékként vagy díjnökként házasodtak, az esetek túlnyomó többségében mérnökegdként (30), mérnökként (17) vagy főmérnökként (10) nősültek meg. Mindez azt mutatja, hogy a tisztviselők az egzisztenciális stabilitást és így alkalmasságukat a házasságra a mérnöki munkakörben érték el.

A debreceni születésű, illetve az életük végéig Debrecenben letelepedő mérnökök esetében külön is megvizsgáltam, hogy ők hogyan házasodtak, és vajon a házasság is közrejátszott-e a letelepedésben. Szülővárosukban csak ketten, Kardos András és Tóth Sándor házasodott és halt meg, a többi hét személy máshol házasodott meg.²² A civisvárosban dolgozó és lakó kataszteri alkalmazottként, de nem itt házasodott Csala Imre (Szegeden, szülővárosában), Orosz Géza (Hajdúböszörményben, szülővárosában), Rusz Kornél (Kecskeméten) és Tibai István (Kunmadarason), ott a menyasszony lehetett az odavalósi.²³ Debrecenben éltek, dolgoztak és házasodtak kilencen, közülük élete végén is itt élt Babos Károly – aki mindkétszer helyben választott menyasszonyt –, Matejovszky Szaniszló, Orosz Kálmán és

Sebastian Rezső.²⁴ Debrecenben haltak meg, de házasságkötésükkor nem itt éltek, mégis itt keltek egybe választottjukkal Péchy Tibor és Rozgonyi Dezső.²⁵ A letelepedésre jó példa Karap Géza, aki hajúböszörményi születésű, Debrecenben házasodott, de akkor nem ott élt, viszont itt halt meg, halála előtt tíz évvel a debreceni polgárok sorába is felvették.²⁶

A prozopográfiai tanulmány lezárását követően, ha tudomásom volt róla, feljegyeztem az egymás között létrejött rokoni kapcsolódásokat, amelyek a házasság útján jöttek létre. Ezeknek a feltárása is további kutatómunkát igényel. Megjegyzendő, hogy nemcsak rokoni szálak szövődhettek a munkatársak között, de tanúként is megjelentek egymás esküvőin, jó példa erre a debreceni születésű Kardos András, aki főnökét, Székely Ferencet kérte fel tanúnak, Sám Henrik és Rusz Kornél pedig egymás esküvői tanúi voltak, Rusz esetében ez a harmadik házasságkötésénél fordult elő.²⁷

A prozopográfiai bővítésével, több felmérési felügyelőség dolgozóit vizsgálva, majd az adatok vizsgálatával még több következtetést, eredményt várhatunk a mérnökök életének számos részletével kapcsolatban.

A földmérésen túl

A kutatónak igen kevés lehetősége van arra, hogy a mérnökök társadalmi vagy éppen a szakmai tevékenységen túlmutató életét megismerje. A mérnökök vagyoni helyzetére vonatkozóan nincsenek adataink, az biztos, hogy a meglévő debreceni virilistalistákon egyikőjük sem szerepel 1918-ig bezárólag, de ez nem meglepő a mérnökök fizetését és vég-

22 A Family Search adatbázisában végzett kutatásaimat 2023. október 2-án végeztem. Minden link így kezdődik: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/>, a / utáni hivatkozáskiegészítéseket adom csak meg a továbbiakban. Kardos András: 3:1:33S7-9TFX-XV8; Tóth Sándor: 3:1:33SQ-GPVL-CTH

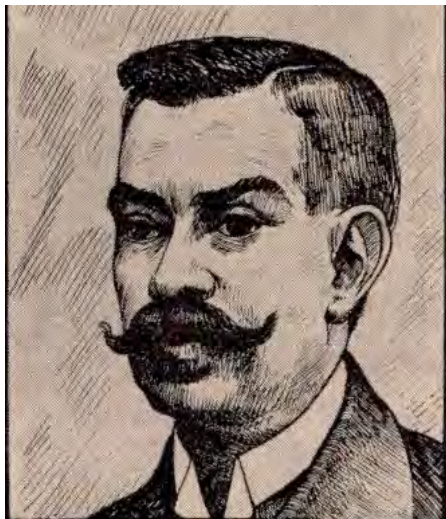
23 Csala Imre: 3:1:33SQ-GP6Q-BD3; Orosz Géza: 3:1:33SQ-GTXB-2F6; Rusz Kornél: 3:1:33S7-9P6S-586

24 Babos Károly: 3:1:33SQ-GTF4-9HY9; 3:1:33SQ-GPVL-71Q; Matejovszky Szaniszló: 3:1:33SQ-GTXP-93W, 3:1:33S7-9PVK-5WC; Orosz Kálmán: 3:1:33SQ-GPV2-9LKN; Sebastian Rezső: 3:1:33SQ-GPVL-H8D; SÁFRÁNY, 2023. 28., 33., 34., 36.

25 Péchy Tibor: 3:1:33SQ-GTXG-7BK; Rozgonyi Dezső: 3:1:33SQ-GTXF-R6T; SÁFRÁNY, 2023. 34–35.

26 Karap Géza: 3:1:33SQ-GTF8-1Y1; Uj debreceni polgárok. *Debreceni Ujság*, 33. (1929) 267:15.; SÁFRÁNY, 2023. 32.

27 Kardos 1909. ápr. 24-én, Debrecenben vette el Károlyi Katalint. 3:1:33S7-9TFX-XV8; Rusz 1897. júl. 4-én Kecskeméten özv. Gyenes Sándorné Szabó Ilonával kötött házasságot. 3:1:33S7-9P6S-586; Sám 1897. nov. 6-án Debrecenben vette el özv. Pattermann Ferencné Kroneretter Erzsébetet. 3:1:33SQ-GTFF-98XY.

■ Rolla János rajzos portréja (GK, 21. /1969/ 4:293.)

■ Majzik Miklós arcképe (GK, 21. /1969/ 5:382.)

zetségét figyelembe véve.²⁸ Az Arcanum Digitális Tudománytár lehetőséget nyújt arra, hogy betekintést nyújthassunk a tisztviselők életébe. Alább bemutatom, mi mást csináltak a tisztviselők a munkájuk mellett. Alapvetően három csoportba sorolhatjuk az adatokat. Ismertetem a társadalmi szerepvállalást (egyesületi munkát), a feltaláló mérnököket, majd az egyedi életutakból eredő sajátosságokat egy katonamérnök tevékenysége alapján.

Számos Debrecenben dolgozó hivatalviselő tevékenyen részt vett az első, kifejezetten a földméréssel foglalkozó szaklapnak, a *Kataszteri Közlönynek* a szerkesztésében, így Székely Ferenc, aki számos cikket is írt, rajta kívül ugyancsak aktívan közreműködött Rolla János és Majzik Miklós. Ők szakmai tekintetben is magas pozíciókat értek el, talán nem véletlen az ilyen irányú tevékenységük. Székely nemcsak újságszerkesztésben és -írásban jeleskedett, hanem Debrecen társadalmi életében is részt vett, az 1902-ben megalakult helyi Székely Társaságnak alapító tagja és 17 éven át alelnöke volt. Emellett vallásos emberként

támogatta a helyi unitárius egyház létrejöttét, majd első gondnokaként működött. Vagyonából minden egyházi felekezetnek adományozott.²⁹ Suba Árpád szakmai szervezetben dolgozott, mintegy 10 éven keresztül, 1956 és 1966 között, a Geodéziai és Kartográfiai Egyesület szolnoki csoportjának vezetője volt.³⁰ Korompay Ferenc nem szakmai területen, hanem az autós és motorsport területén volt aktív, 1929-ben nemcsak a Tiszántúli Automobil Club sportszakosztályának tagja, hanem a motorosszakosztály alelnöke is volt.³¹ A Nyíregyházi Kereskedők és Iparosok Sport Egyesületének motorkerékpár-szakosztályának alelnöki tisztségét is betöltötte.³²

A mérnökök között feltaláló is akad, a szakmai munkát könnyítette meg előbb csak saját magának, majd később a szakmabeliek számára is Majzik Miklós a róla elnevezett „majzik” nevű térképészeti segédeszközzel, az egyszerű felrakó háromszöggel.³³ Találmányáról 1898-ban *Az idő pénz* című cikkében számolt be a *Kataszteri Közlöny* hasábjain.³⁴ Penkala Ferenc halálakor a *Hódmezővásárhely*

28 A virilistalisták 1895 és 1918 között az alábbi évekből maradtak fent: 1899, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1913, 1915, 1916, 1917, 1918. MNL Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára (= HBVL), IV. 1406. b. Debrecen Város Polgármesteri Hivatalának iratai, Általános közigazgatási iratok (= IV. 1406. b.), 487. d.

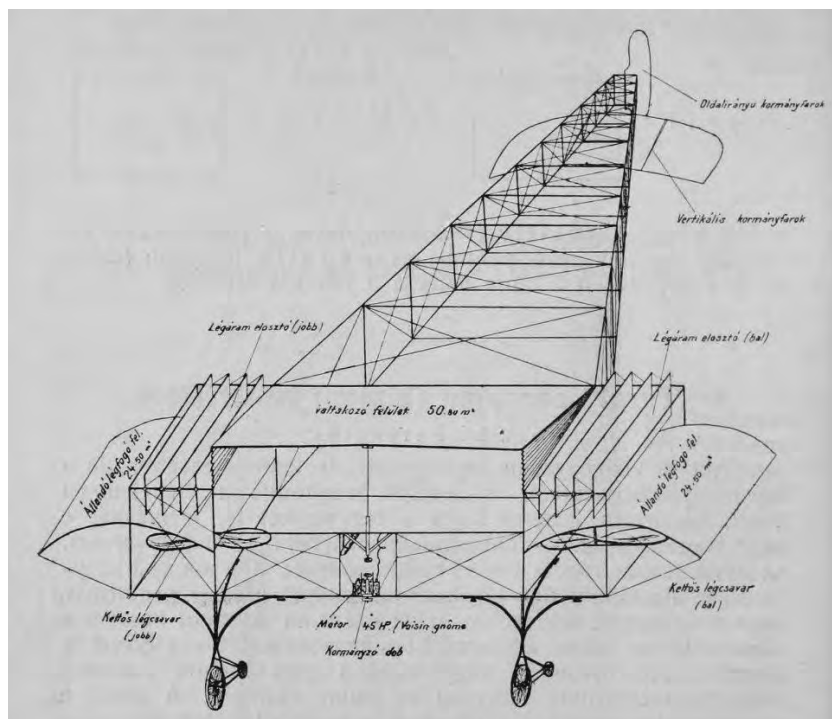
29 SÁFRÁNY TÍMEA: „Kezdem belátni, hogy nemhiába éltem!” Ótordai Székely Ferenc (1852–1923) élete és munkássága. *Catastrum*, 10. (2023) 1:27–28.

30 Suba Árpád. *Geodézia és Kartográfia* (= GK), 22. (1970) 5:364.

31 Automobil. A Tiszántúli Automobil Club új tisztikara. *Nyírvidek*, 50. (1929) 36:6.

32 A Nyikise motorkerékpár szakosztálya reorganizálta tisztikarát. *Nyírvidek*, 49. (1928) 91:6.

33 BENEDEY LÁSZLÓ: Majzik Miklós. *GK*, 21. (1969) 5:382–383.

■ Szatke Ferenc „Turul” névre keresztelt repülőgépe a *Kataszteri Közlöny* 1909. évi novemberi számában

arról tudósította olvasóit, hogy az elhunytban az „öntöltő toll” társfeltalálóját tisztelhetik.³⁵ A cikkben Gyulának nevezik Ferenc testvérét, de Ede nevű testvére volt az, akinek a *Szabadalmi Újságban* megjelent a töltő iron nevű találmánya, azt nem tudni, volt-e a találmányban valamilyen tényleges szerepe Ferencnek.³⁶

A *Kataszteri Közlöny* szerkesztősége sem akarta elhinni 1909-ben, amikor arról cikkeztek a napilapok, hogy egyik kollégájuk, Szatke Ferenc egy repülőgép, vagy ahogyan ők fogalmaztak, egy aeroplan tervezésével foglalkozik, aztán maguk adták közre a Turul nevű gép leírását.³⁷ A gép legfőbb újdonsága a nagyobb biztonságra való törekvés, ugyanis a motor meghibásodása esetén a gép szárnyai egyfaj-

ta léggömbbé alakulnak át, ezzel segítve a biztonságos földet érést. A repülési kísérletre Debrecen városától 500 koronát kért Szatke, ezt a jogi és pénzügyi bizottság támogatta, emellett kérelmet adott be Debrecen Nyulas városrészén egy repülőgéphangár felállítására.³⁸ Az általa készített gépet a debreceni közönség is láthatta 1910. május elején, amikor a Városházánál kiállították.³⁹ Szatke az 1910. június 5-én kezdődő budapesti nemzetközi repülőversenyen is indult.⁴⁰ A 11 magyar nevező között ott található Penkala Ede is, a töltőtoll feltalálója.⁴¹ A repülőverseny egyik napján

felszállt gépével, amellyel körülbelül ötméteres magasságban másfél kilométeren keresztül repült, amikor nekiütközött egy vastag drótnak, amit a szervezők feszítettek ki a jelzőoszlopok rögzítésére, a baleset során a gép összetört, a feltalálója azonban komolyabb sérülések nélkül megúszta az esetet. Az Aeroclub elismerte felelősségét, és kártérítést ígért a mérnöknek, azonban az ígéretet nem tartották be, az esettel kapcsolatban az egyik lap tudósítója azt jegyezte le, hogy Szatke ezzel elesett az első díjtól, amelyet minden bizonnyal ő nyert volna meg.⁴² A repülőgép további sorsáról már nem cikkeztek a lapok. Szatke emlékéért Debrecenben a nemzetközi repülőtér mellett róla elnevezett utca őrzi.

34 MAJZIK MIKLÓS: „Az idő pénz”. *Kataszteri Közlöny* (= KK), 7. (1898) 12:231–232.

35 Penkala meghalt. *Hódmezővásárhely*, 45. (1915) 11. 27. 3.

36 Penkala Ede. *Szabadalmi Újság* (= SZU), 4. (1906) 12:69.

37 SZATKE FERENC: A „Turul” aeroplan (biplan) ismertetése. KK, 18. (1909) 11:265–268.; 280.; Szatke Ferenc. SZU, 8. (1910) 16–17:4.

38 A hangár felállítására vonatkozó kérelme nem maradt ránk. MNL HBVL, IV.1405.b. Debrecen város tanácsának iratai. 675. k. 5890/1910; Repülőkísérlet. *A város. Közigazgatási, közművelődési és közgazdasági hetilap*, 7. (1910) 9:4.

39 Szatke Ferenc repülőgépe. *A város. Közigazgatási, közművelődési és közgazdasági hetilap*, 7. (1910) 20:3.

40 Repülőgép Debrecenben. *Nemzeti Sport* (= NS), 8. (1910) 19:15.

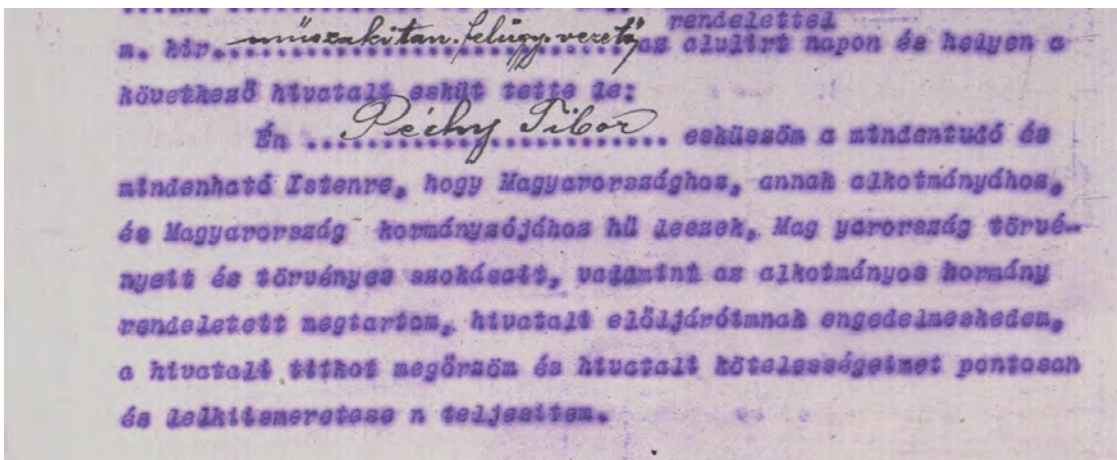
41 Kik neveztek a budapesti repülőversenyre? NS, 8. (1910) 21:10.

42 Az Aero Club és a magyar aviatikusok. *Pesti Hírlap*, 32. (1910) 148:11.

■ Péchy Tibor búr katonai egyenruhában (Péchy György tulajdona)

Nem mindennapi Péchy Tibornak a kataszteri évek előtti élete. A régi nemesi család sarja a bécsi katonai akadémián tanult, majd 1889-ben a 12. huszárezredben kezdte meg szolgálát, hét év múlva már főhadnagyként lépett ki a hadseregből. Ezután útja Dél-Afrikába vezetett, Pretoriában telepedett le. Elköltözésének oka máig ismeretlen, de Szabó-Zsoldos Gábor, Péchy afrikai tevékenységének kutatója szerint minden bizonnyal szerepet játszott döntésében a Witwatersrand-hegységben lévő aranyléőhely is.⁴³ Kezdetben egy bár üzemeltetésébe fogott, majd Pretoriából elköltözve egy modernfonteini dinamitgyárban dolgozott, amikor 1899-ben kitört a második angol–búr háború. Egy másik magyarral, Ferenczy Mihállyal – akivel a gyárban is együtt dolgoztak – 1900-ban önkéntesként léptek be a búr hadseregbe, Johannesburgból vonattal indultak el a colesbergi frontra. Péchy 1900. január 19-től szeptember végéig, kilenc hónapig szolgált, majd 1900 novemberében hazatért Debrecenbe, ahol nagy érdeklődés övezte. Hadi szolgálata alatt több fronton is szolgált, alkalma nyílt rá, hogy megismerje a búr politikai és katonai vezetőket. Levelei, naplója és beszámolói fontos forrásként szolgálnak a háborúról.⁴⁴

■ Péchy Tibor felügyelővezető esküje az új hatalomnak, 1920 (MNL OL, S 92. Nr. 25/6. 134.)

43 Ezúton köszönöm dr. Szabó-Zsoldos Gábor adjunktus, a Nyíregyházi Egyetem Történettudományi és Filozófiai Intézet oktatója önzetlen szakmai segítségét. Közreműködésével sikerült engedélyt kapnunk Péchy Tibor unokájától, Péchy Györgytől a tanulmányban található kép közléséhez, amit ezúttal is köszönök.

44 SZABÓ-ZSOLDOS GÁBOR: Egy debreceni a búrok oldalán. *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 2008–2009.* Szerk.: MAGYARI MÁRTA. Debrecen, 2010. 67–68.; SZABÓ-ZSOLDOS GÁBOR: Bantuk, britek, búrok és Afrika déli része a búr háború egyik magyar résztvevőjének szemszögéből. *Magyar katonák a világ tájain – „Idegen hadakban”.* Szerk.: AMBRUS LÁSZLÓ – RAKITA ESZTER. Eger, 2022. 51–67.